
Наукометрія

А.П. Трофименко, Ж.І. Писанко,
ст. наук. співробітники, кандидати фіз.-мат.наук
(Інститут ядерних досліджень НАН України)

Наукометричні критерії міждисциплінарних досліджень у світі та в НАН України

Широкий спектр досліджень, що ведуться в НАН України, потребує участі в них спеціалістів з різних галузей знання. Практично всі напрямки досліджень в НАНУ є більшою або меншою мірою міждисциплінарними, проте можна виділити групу наукових напрямків у відділеннях академії, де міждисциплінарний характер досліджень відіграє вирішальну роль.

Така форма організації робіт підвищує їх ефективність, дозволяє здійснювати різнобічне вивчення явищ та процесів, залучати спеціалістів відповідного профілю для практичного використання досягнутих результатів.

Метою даної роботи є визначення критерію міждисциплінарності цих досліджень та їх внеску в науку, нові технології та економіку. Це потребує вибору наукометричних показників, за допомогою яких можна кількісно оцінити ступень міждисциплінарності досліджень, що склалися в світі в цих напрямках, і порівняти її зі станом таких же досліджень, які ведуться в НАН України.

Вихідні дані для аналізу були взяті з Міжнародної системи ядерної інформації (ІНІС) за 1985—2004 роки [1, 2]. Як пошукові поля використані дескриптори, назви статей, джерела їх публікації та реферати робіт. Велика кількість знайдених публікацій робить результати аналізу статистично достовірними.

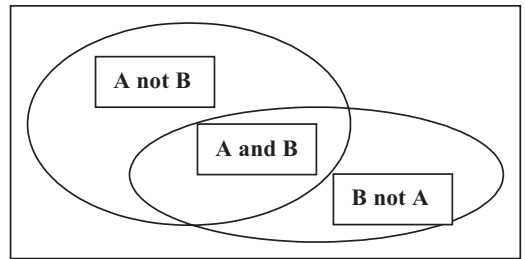

Схема для формулювання критеріїв

Рисунок ілюструє методику вибору відповідних показників. На ньому видно три ділянки міждисциплінарних досліджень, що перетинаються:

1. {A not B} — публікації у першій ділянці, крім другої.
2. {B not A} — публікації у другій ділянці, крім першої.
3. {A and B} — спільні публікації в обох ділянках.

Сума публікацій в {A not B} + {A and B} дорівнює числу публікацій в галузі А і відповідно {B not A} + {A and B} — в галузі В.

Дані аналізу міждисциплінарних досліджень у світі представлено в табл. 1. Назви пар галузей, що аналізуються, взяті з назв тем, які досліджуються в інститутах НАНУ. У таблиці наведені галузі, що досліджуються на їх міждисциплінарність, в порядку зменшення кількості публікацій (рядки 1—30, колонка

Таблиця 1

Основні наукометричні дані про міждисциплінарні дослідження у світі

№ п.п	Назви дисциплін	Вихідні параметри					Сума кол. 3 та 4	Коэф. міждисц.	Співвіднош. компонент	Внесок в знання (у %)			
		A+B	A not B	B not A	A and B	науку				техно-логію	еко-міку	всього	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Фізика, метали	771350	398935	233207	69604	632142	11,01	1,71	31,9	14,9	0,86	47,7	
2	Фізика, електроні	722620	366426	151968	102113	518394	19,7	2,41	26,2	11,4	0,28	37,9	
3	Фізика, Земля	601771	429415	94108	39124	523523	7,473	4,56	34,0	13,6	0,32	47,0	
4	Фізика, хімія	571791	446366	81079	22173	527445	4,204	5,50	36,3	17,2	1,33	54,8	
5	Фізика, біофізика	472614	467300	2836	1239	470136	0,264	1,64	28,2	13,4	1,69	43,3	
6	Метали, сплави	402032	248030	45364	53857	293394	18,36	5,47	22,4	18,0	1,34	41,8	
7	Хімія, поверхня	241502	127154	92156	11096	219310	5,06	1,38	32,4	19,9	1,32	53,7	
8	Земля, Космос	235450	124567	93553	8665	218120	3,973	1,33	30,4	10,4	0,84	41,6	
9	Фіз.хімія, паливо	131995	127121	4618	128	131739	0,097	27,5	50,8	37,5	5,47	93,7	
10	Ядерна фіз., енерг.	122236	119532	2588	58	122120	0,047	46,2	43,1	12,1	5,17	60,3	
11	Механіка, матем.	115847	65959	37284	6302	103243	6,104	1,77	20,9	10,5	0,67	32,1	
12	Промисл., економ.	67215	47299	11380	4268	58679	7,273	4,15	9,77	31,2	100	141	
13	Ринок, економіка	68275	44032	9055	7594	53087	14,3	4,86	8,05	30,6	100	139	
14	Економіка, прогноз.	29375	14267	12348	1381	26615	5,189	1,15	9,85	27,5	100	137	
15	Електроніка, р-фіз.	21892	20610	480	401	21090	1,901	42,9	17,9	4,24	0,25	22,4	
16	Моделюв., енергет.	21318	18588	2562	84	21150	0,397	7,25	23,8	17,9	0	41,7	
17	Економ., законодав.	20431	15392	4527	256	19919	1,285	3,40	13,7	30,9	100	144	
18	Онкологія, р-біолог.	20757	12041	7596	560	19637	2,852	1,58	29,8	7,14	1,43	38,4	
19	Сорбція, ендоекол.	17158	17128	2	14	17130	0,082	856	64,3	14,3	0	78,6	
20	Р-екологія, гідро	10741	5811	4914	8	10725	0,075	1,18	25,0	12,5	0	37,5	
21	Інвестиції, інновації	10102	6214	3662	113	9876	1,144	1,70	24,8	59,3	69,9	154	

Закінчення таблиці 1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
22	Геохімія, мінералог.	9343	6569	1438	668	8007	8,343	4,57	32,2	0	7,04	39,2
23	Молек.біол., генет.	6350	3025	2657	334	5682	5,878	1,14	24,5	8,68	1,20	34,4
24	Колоїдн.хім., х.води	5319	5218	87	7	5305	0,132	59,9	14,3	14,3	0	28,6
25	Генет., фізіол., росл.	3873	2971	862	20	3833	0,522	3,45	45,0	5,00	0	50,0
26	Генет., клітин.біол.	3471	2944	433	47	3377	1,392	6,79	44,7	12,8	0	57,4
27	Органіч.хім., х.вугіл	1028	973	33	11	1006	1,093	29,5	9,09	9,09	0	18,2
28	Біорг.хім., х.нафти	83	70	13	0	83	0	5,38				
29	Наук.пот., іст.науки	60	41	19	0	60	0	2,16				
30	Кріобіол., кріомед.	17	13	0	2	13	15,38					
	Сума	4706016	3144011	900829	330127	4044840						
	Середні значення						8,162	3,49	30,6	19,5	20,5	70,6

1), сумарна кількість публікацій з обох галузей $\{(A \text{ not } B) + B \text{ not } A\}$ (кол. 2), кількість публікацій тільки в галузі А (кол. 3), кількість публікацій тільки в галузі В (кол. 4), кількість спільних публікацій в галузях 1 та 2 $\{A \text{ and } B\}$ (кол. 5).

Зазначено також суму публікацій в обох галузях — $\{(A \text{ not } B) + (B \text{ not } A)\}$ (кол. 6), відношення числа спільних публікацій до суми публікацій $(A \text{ and } B) / \{(A \text{ not } B) + (B \text{ not } A)\}$, виражену у відсотках, яке дає коефіцієнт міждисциплінарності досліджень в галузях, що розглядаються (кол. 7), співвідношення кількості публікацій в галузях А та В $\{(A \text{ not } B) / (B \text{ not } A)\}$ (кол. 8), а також внесок зазначених пар галузей, що складають міждисциплінарні дослідження, в науку (кол. 9), технології (кол. 10), економіку (кол. 11) та сумарний внесок у ці галузі (кол.12). Внесок у знання підраховувався за кількістю публікацій, в яких згадуються відповідно наука, технології та економіка.

Перш за все виникає питання: які галузі досліджень можна вважати міждисциплінарними? Ними не можуть бути такі, де перетин обох галузей дорівнює нулю або близький до нуля. Якщо немає спільних робіт, то такі галузі не пов'язані між собою і явно не є міждисциплінарними. З табл. 1 видно, що величини коефіцієнтів перетину галузей (кол. 7) змінюються в широких межах. Середні значення цих коефіцієнтів дорівнює 8,16. Якщо припустити, що міждисциплінарними можна вважати дослідження, в яких ця величина в 10 разів менша (тобто менше 0,8), то такі галузі, як *фізика і біофізика, фізхімія і паливо, ядерна фізика і енергетика, моделювання і енергетика, сорбція і ендоекологія, радіоекологія і гідро, колоїдна хімія і хімія води, генетика і фізіологія рослин, біоорганічна хімія і хімія нафти, науковий потенціал й історія науки*, не можуть бути віднесені до міждисциплінарних. Проте вони відіграють істотну роль у подальшому аналізі.

З іншого боку, такі пари галузей, як *метали і сплави, кріобіологія і кріомедицина*,

ринок і економіка, фізика і метали, та багато інших в найбільшій мірі відповідають критерію міждисциплінарності.

Важливим показником міждисциплінарних досліджень є їх внесок в науку, технології та економіку, який виражений в умовних відсотках, що відображають відношення числа публікацій, в яких зустрічається відповідна галузь, до повного числа спільних публікацій {A and B}¹. Дані табл. 1 свідчать, що найвищий внесок в науку, технології та економіку дають економічні дослідження (рядки 12, 13, 14, 17, 21).

Загальний внесок в науку, технології та економіку в середньому становить 70,6%, причому в науку — 30,6%, в технології — 19,5%, в економіку — 20,5%. Найбільший внесок в ці три галузі дають, крім економічних досліджень, також *фізхімія і паливо, сорбція і ендоекологія, ядерна фізика і енергетика* (рядки 9, 10, 19, колонка 12 з табл. 1), проте в останніх коефіцієнт міждисциплінарності дуже малий.

Отже, загальний внесок перелічених галузей в економіку є найвищим і створює передумови для підвищення життєвого рівня населення. Щонайбільше його визначають *економіка і законодавство, інвестиції і інновації, промисловість і економіка, економіка і прогнозування*.

Внесок в науку задають, крім вказаних вище економічних дисциплін, *сорбція і ендоекологія, фізхімія і паливо, генетика і фізіологія рослин, генетика і клітинна біологія, ядерна фізика і енергетика, фізика і хімія, фізика і Земля, хімія і поверхня* (рядки 19, 9, 25, 26, 10, 4, 3, 7 в табл. 1).

Нарешті, розвитку *технологій* в найбільшій мірі сприяють ті ж економічні до-

слідження, а також *фізхімія і паливо, хімія і поверхня, метали і сплави, моделювання і енергетика, фізика і метали, сорбція і ендоекологія* (рядки 9, 7, 6, 16, 1, 19)².

Отже, дослідження стану міждисциплінарних досліджень в обраних галузях у світі дозволили сформулювати певні наукометричні критерії, що дають можливість визначити розмах робіт в різних галузях за кількістю публікацій в них, оцінити ступінь їх міждисциплінарності та внесок в науку, технології та економіку.

Одержані дані можна порівняти зі станом міждисциплінарних досліджень у цих же галузях в НАН України (табл. 2).

У ній зазначені назви пар галузей, що досліджуються (колонка 1), кількість публікацій з них в Україні (кол. 2), кількість публікацій з тих же пар у світі (кол. 3), відношення числа публікацій у світі до числа публікацій в Україні (кол. 4), кількість публікацій тільки в галузі А (кол. 5), кількість публікацій тільки в галузі В (кол. 6), число спільних публікацій в обох галузях (кол. 7), сума публікацій в колонках 5 та 6 (кол. 8), відношення числа спільних публікацій до решти публікацій або коефіцієнт міждисциплінарності (кол. 9) та співвідношення публікацій в галузях А і В (кол. 10). Аналіз внеску міждисциплінарних досліджень, виконаних в НАН України в різних галузях, в певні області знання не проводився через малі значення величин {A and B}, проте можна чекати, що його результати були б близькими до світових.

З даних табл. 2 випливає, що число публікацій у вказаних галузях у світі в 81,26 разів перевищує відповідну кількість публікацій в Україні. Проте це не означає, що в нашій країні опубліковано

¹ Внесок в ту чи іншу галузь оцінювався за кількістю публікацій, в яких вона згадується. Таке згадування може торкатися різних проблем, пов'язаних з даною галуззю (її роль у дослідженнях цієї галузі, успіхів у цьому, досягнутих конкретних результатів, даних вимірювання певних характеристик, назв центрів, де були виконані дослідження, тощо або простого згадування галузі). У багатьох публікаціях зустрічаються назви всіх трьох галузей. З високим ступенем ймовірності можна вважати, що кількість згадувань про певну галузь відповідає її внеску у відповідну галузь знання.

² Цікаво відмітити, що серед названих галузей є такі, що за запропонованим критерієм міждисциплінарності не можуть бути віднесені до них. Це вказує, що міждисциплінарність сама по собі не є суттєвим фактором, який визначає внесок в ту чи іншу галузь знання.

Таблиця 2

Основні наукометричні дані про міждисциплінарні дослідження в тих же галузях, що ведуться в НАН України

№ п.п.	Назви дисциплін	Публ. в Україні	Публ. у світі	Віднош. світ/Укр.	A not B	B not A	A and B	Сума кол. 5+6	Коефіц. міждисц.	Співвіднош. A/B
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Фізика, метали	9880	771350	78,072	5225	3695	960	8920	10,762	1,414
2	Фізика, електрони	9584	722520	75,388	3710	2844	1515	6554	23,116	1,305
3	Фізика, Земля	7947	601771	75,723	2188	1691	534	3879	13,766	1,294
4	Метали, сплави	6590	402032	61,006	3593	873	634	4466	14,196	4,116
5	Фізика, хімія	5786	571791	98,823	5105	441	120	5546	2,1637	11,58
6	Фізика, біофізика	5267	472614	89,731	5219	36	6	5255	0,1142	145
7	Земля, Космос	3829	235450	61,491	2582	967	140	3549	3,9448	2,67
8	Хімія, поверхня	3124	241502	77,305	2464	462	99	2926	3,3835	5,333
9	Механіка, математика	1181	115847	98,092	788	287	53	1075	4,9302	2,746
10	Ядерн фіз.,енергетика	925	122236	132,15	896	25	2	921	0,2172	35,84
11	Фіз.хімія, паливо	790	131995	167,08	735	51	2	786	0,2545	14,41
12	Сорбція,ендоекологія	481	17158	35,672	453	0	14	453	3,0905	
13	Радіоекол., гідро	435	10741	24,692	417	18	0	435	0	23,17
14	Економіка, ринок	364	68275	187,57	336	8	10	344	2,907	42
15	Онколог,радіобіологія	351	20757	59,137	261	60	15	321	4,6729	4,35
16	Економіка,прогнозув.	338	29375	86,908	290	42	3	332	0,9036	6,905
17	Електроніка,радіофіз.	267	21892	81,993	181	14	36	195	18,462	12,93
18	Моделюв.,енергетика	207	21318	102,99	180	27	0	207	0	6,667
19	Промисл., економіка	164	67215	409,85	117	43	2	160	1,25	2,721
20	Економіка, законодав.	78	20431	261,94	43	31	2	74	2,7027	1,387
21	Генетика, клітин.біол.	75	3471	46,28	45	30	0	75	0	1,5
22	Геохім., мінералогія	75	9343	124,57	31	4	20	35	57,143	7,75

Закінчення таблиці 2

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
23	Молек.біол., генетика	56	6350	113,39	40	6	5	46	10,87	6,667
24	Генет., фізіол., росл.	49	3873	79,041	42	1	3	43	6,9767	42
25	Колоїдн.хім., хім.води	28	5319	189,96	15	9	2	24	8,3333	1,667
26	Інновації, інвестиції	24	10102	420,92	20	4	0	24	0	5
27	Органіч. хім., х.вугілля	10	1028	102,8	6	0	2	6	33,333	
28	Біоорг. хім., х.нафти	4	83	20,75	3	1	0	4	0	3
29	Наук. потенц., іст. науки	3	60	20	1	1	0	2	0	1
30	Кріобіол., кріомедич.	2	17	8,5	1	0	1	1	100	2
	Сума	57914	4705916	81,257	34987	11671	4180	46658		
	Середні значення								8,9588	2,99

у 81 раз менше робіт, а відображає той факт, що число журналів, які скануються для введення в систему ІНІС, значно більше за число українських журналів, що вводяться в цю систему.

Порядковий номер галузей, який задається кількістю публікацій, тут також інший. За співвідношенням кількості публікацій у світі та в Україні (кол. 4) в нашій країні попереду йдуть дослідження з кріобіології і кріомедицини, наукового потенціалу та історії науки, біоорганічної хімії і хімії нафти, радіоекології і гідро, сорбції і ендоекології. Проте в галузях інновацій та інвестицій, промисловості та економіки, колоїдної хімії і хімії води, економіки і законодавства, економіки і ринку (тобто переважно з економічних дисциплін) Україна відстає від світового рівня.

Середній показник коефіцієнта міждисциплінарності тут майже такий же, як у світі (8,96). Тому за вказаною раніше ознакою визначення галузей, які відносяться до міждисциплінарних, такою є величина, більша за 0,89.

Виходячи з цього критерію, такі галузі, як *фізика і біофізика, ядерна фізика і енергетика, фізхімія і паливо, моделювання і енергетика, генетика і клітинна біологія, інновації та інвестиції, біоорганічна хімія і хімія нафти, науковий потенціал та історія науки*, не можуть бути віднесені до міждисциплінарних досліджень, що ведуться в Україні.

У порівнянні із світовими показниками тут є такі зміни:

- ❖ дослідження, що не можуть бути віднесені до міждисциплінарних у світі та в Україні: *ядерна фізики і енергетика, фізика і біофізика, фізхімія і паливо, моделювання і енергетика, біоорганічна хімія і хімія нафти, науковий потенціал та історія науки;*
- ❖ дослідження, що не є міждисциплінарними у світі: *сорбція і ендоекологія, радіоекологія і гідро, колоїдна хімія і хімія води, генетика і фізіологія рослин;*
- ❖ дослідження, що не є міждисциплінарними тільки в Україні: *генетика і*

Таблиця 3

Порівняння галузей з високими та малими коефіцієнтами міждисциплінарності

Назви дисциплін	Сума обох галузей	А без В	В без А	А та В	Коеф. міждисципл.	Віднош. А/В	Внесок в		
							науку	технології	економіку
У світі									
Високі коефіцієнти міждисциплінарності									
Фізика, електроніка	722620	366426	151968	102113	19,7	2,41	26,2	11,4	0,28
Метали, сплави	402032	248030	45364	53857	18,4	5,47	22,4	18,0	1,34
Ринок, економіка	68275	44032	9055	7594	14,3	4,86	8,05	30,6	100
Фізика, метали	771350	398935	233207	69604	11,0	1,71	31,9	14,9	0,86
Геохімія, мінералогія	9343	6569	1138	668	8,34	4,57	32,2	0	7,04
Середні величини	394724	212798	88146	46767	14,3	3,80	24,1	14,9	21,9
Малі коефіцієнти міждисциплінарності									
Моделювання, енергет.	21318	18588	2562	84	0,397	7,25	23,8	17,9	0
Фізика, біофізика	472614	467300	2836	1239	0,264	164	28,2	13,4	1,69
Фізична, паливо	131995	127121	4618	128	0,097	27,5	50,8	37,5	5,47
Радиоecологія, гідро	10741	5811	4914	8	0,075	1,18	25,0	12,5	0
Ядерна фіз., енергетика	122236	119532	2588	58	0,047	46,2	43,1	12,1	5,17
Середні величини	151781	147670	3504	303	0,176	49,4	34,2	18,7	2,46
В Україні									
Високі коефіцієнти міждисциплінарності									
Геохімія, мінералогія	75	31	4	20	57,14	7,75	43,9	39,4	0,11
Фізика, електроніка	9584	3710	2844	1515	23,12	1,30	54,7	25,8	0,37
Електроніка, радіофіз.	267	181	14	36	18,46	12,9	22,5	15,7	0,094
Метали, сплави	6590	3593	872	634	14,20	4,12	86,1	25,3	5,0
Фізика, Земля	7947	2188	1691	534	13,77	1,29	55,5	19,4	0
Середні величини	4893	1941	1085	548	25,34	5,47	52,5	25,1	1,11
Малі коефіцієнти міждисциплінарності									
Фізична, паливо	790	735	51	2	0,254	14,4			
Ядерна фіз., енергетика	925	896	25	2	0,217	35,8			
Фізика, біофізика	5267	5219	36	6	0,114	145			
Інновації, інвестиції	24	20	4	0	0	5,00			
Моделювання, енергет.	207	180	27	0	0	6,67			
Середні величини	1442	1410	28,6	2,00	0,12	41,4			
									Визначення внеску для малих КМ в Україні не проводилось, оскільки малі значення (А та В) не дають статистично достовірних результатів.

клітинна біологія, інвестиції та інновації.

Таким чином, є спільні риси в міждисциплінарних дослідженнях у світі та в Україні (6 однакових галузей, які не можуть бути віднесені до міждисциплінарних), але 4 галузі не є міждисциплінарними тільки в світі та дві є такими тільки в Україні. Отже, за загальною кількістю міждисциплінарних досліджень Україна веде перед у перелічених галузях.

Незважаючи на велику різницю в абсолютному числі публікацій в Україні та у світі, співвідношення між обома галузями міждисциплінарних досліджень приблизно однакове в обох випадках. Мала величина цього співвідношення свідчить про приблизно однакову участь обох галузей в міждисциплінарних дослідженнях, що характерне для досліджень традиційного типу (наприклад фізика і метали, хімія і поверхня), де вже склалися певні закономірності, які визначають сталу роль кожної з галузей у дослідженнях. Саме це характерно для пар галузей у верхній частині обох таблиць.

Навпаки, велике значення вказаного співвідношення здебільшого свідчить про становлення досліджень такого типу (наприклад фізика і біофізика, колоїдна хімія і хімія води) з переважною участю першої компоненти і допоміжною роллю другої. Згодом такі роботи можуть або зійти нанівець, або перетворитися на повноправні міждисциплінарні дослідження. Це здебільшого відноситься до пар галузей у нижній частині таблиць.

Постає питання: в чому міждисциплінарні дослідження відрізняються від інших, які не можна такими вважати. Для аналізу цього питання були взяті по 5 галузей з високим коефіцієнтом міждисциплінарності та 5 галузей, в яких цей коефіцієнт був меншим за 0,8. Проаналізовано стан досліджень у вказаних галузях у світі та в Україні (з таблиць 1 та 2). Відповідні дані представлені в табл. 3.

Помітні такі особливості досліджень в групах з великими та малими значеннями коефіцієнту міждисциплінарності (КМ):

1. Кількість публікацій в окремих галузях має тенденцію збільшуватися для великих значень КМ, проте загалом немає прямої залежності цієї кількості від величини КМ.

2. Помітна значна різниця у співвідношенні обох компонент міждисциплінарних досліджень для галузей з великими та малими КМ (в 13 разів у світі та у 7,5 разів в Україні), яка свідчить про приблизно однаковий внесок цих компонент у дослідження, притаманний для вже сформованих галузей міждисциплінарних досліджень.

3. Внесок в науку та технології є найбільшим для всіх зазначених у табл. 3 галузей, причому для України він перевищує відповідний внесок порівняно зі світовим.

Проведений аналіз свідчить, що результати досліджень у зазначених галузях слабо залежать від величини КМ, тоді як співвідношення обох компонент істотно зростає в міру зменшення КМ.

Як бачимо, рівень міждисциплінарних досліджень в Україні дещо перевищує світовий (КМ відповідно 8,95 та 8,16 для всіх 30 галузей) та співвідношення обох галузей дорівнює 2,99 для України і 3,49 у світі, що вказує на більшу організаційну сформованість таких досліджень в нашій країні.

На підставі розробленого критерію відкривається можливість дослідити на міждисциплінарність також інші галузі, що являють інтерес, визначити їх стан, тенденції подальшого розвитку та роль міждисциплінарних напрямків робіт в цілому.

Як впливає зі зробленого аналізу, внесок в різні галузі знання майже не залежить від ступеня міждисциплінарності пар галузей, які розглядаються.

Показано, що Україна займає чільне місце у міждисциплінарних дослідженнях, а в таких галузях, як кріобіологія і

медицина, науковий потенціал та історія науки, рівень досліджень в нашій країні наближається до світового. Проте дослі-

дженню економічних дисциплін в нашій країні приділяється невиправдано мала увага.

1. *Presenting INIS.* — Vienna: International Atomic Energy Agency, 1999.
2. www.iaea.org.

Є.П. Удалов

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Ю.А. Хомич,

наук.співроб. (Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім.Г.М. Доброва НАН України)

Аналіз вибіркового даних при оцінюванні наукового потенціалу і характер статистичних властивостей вербальних моделей

Історично доведено, що класичною областю прикладної математичної статистики є математичні методи вибіркового дослідження. Найбільше застосування вони знаходять у медицині й соціології. Починаючи з 1970—1975 років у нашій країні розвиток сучасних вибіркового методів, зокрема статистики об'єктів нечислової природи, стимулювався запитом соціологічних і експертних досліджень [1]. О.І.Орловим та його співавторами розроблено нові підходи, сформульовано постановки, запропоновано алгоритми аналізу різнотипних даних (які включають значення кількісних і якісних ознак), отримано теореми про властивості цих алгоритмів, спроможність оцінок і т.п., причому зведення теоретичних результатів було видано у вигляді монографії [2].

Незважаючи на успіхи теоретичних досліджень у статистиці, до методик проведення конкретних вибіркового дослідження і аналізу отриманих даних за допомогою відповідних програмних продуктів справа не дійшла. Перехід до ринкової економіки в Україні та на теренах колишнього СРСР, що супроводжується різким спадом виробництва,

високим рівнем інфляції, дефіцитом державного бюджету, зменшення попиту на дослідження і розробки з боку промисловості негативним чином позначилися на стані науки. Негативні процеси, що відбуваються у вітчизняній науці, вимагають нових підходів як до методів збору даних про її стан (фінансування, матеріально-технічна база, результативність, кадри, інфраструктура і т.д.), так і до методів аналізу отриманих даних.

Віддзеркаленням процесів, які мають місце в останні роки в науці, можуть стати кілька цифр, що відображають фінансування НАН України: 2001 р. — 413,4; 2002 р. — 449,3; 2003 р. — 588,6; 2005 р. — 914,9 млн. грн. (18,12 млн. \$) [3]. Як бачимо, фінансування зростає, але, враховуючи коефіцієнти інфляції, зростання не таке вже і велике. Збереженню потенціалу української науки приділяється увага міжнародної наукової громадськості, окремих країн, міжнародних організацій, зокрема Українського науково-технологічного центру. Загальне фінансування його проектів у 2004 р. склало 17,9 млн. \$. Зазначимо, що провідні світові фірми вкладають у